

De egy kis hiba is milyen hosszú ideje
alakul itt. Egy szó, és visszavonni.
Szinte már ha nem vagyok, azzal van
mindig is igazam, és erről van valami jel,
bizonyosság, mint egy furcsa módon terjedő
rezdülés a végek felől vagy egy súlyos buborék,
netán a kettő találkozása. Úgy akkor én is,
bár teljesen mindegy, kijutok vagy beleveszek.

Karsai György

VERSENYJÁTÉKOK AZ „ÍLIÁSZ”-BAN

(23. ének)*

Az ÍLIÁSZ 23. éneke a VERSENYJÁTÉKOK PATROKLOSZ TISZTELETÉRE címet viseli. Akhilleusz befejezte tombolását, megszámlálhatatlan¹ trójait küldött Hádészhez, köztük bosszúja-örjögése legfőbb okát, haragja és csillapíthatatlan bosszúvágya legfőbb célját, Hektórt.² A csatazaj elült, ideiglenesen béke száll a trójai síkra. Béke, amely az ÍLIÁSZ-ban többé már nem is adja át helyét a harcnak. Az eposzt lezáró két ének a háború legfontosabb két áldozata *körüli* eseményekről mesél: egy görög (Patroklosz) és egy trójai (Hektór) holtteste köré rendeződnek a történések. Nem róluk, de értük szólnak az utolsó énekek, kettőjük végső nyugalmaról, a halottaknak kijáró utolsó tiszteletadásról. Mindkettőjük élete és halála Akhilleusztól függött, hiszen az ő, az eposz nyitóénekének első szavában megnevezett *haragja* (*ménisze*) okozta pusztulásukat. Patroklosznak soha nem kellett volna magára öltenie barátja fegyvereit, s így a végzetessé váló szerepjátszásba kezdenie,³ ha Akhilleusz nem őrizte volna lelkében kiengesztelhetetlenül az Agamemnón iránti haragot. Az is bizonyos, hogy Akhilleusznak eszébe sem jutna Hektór ellen támadni – ő maga mondta, hogy neki ugyan semmi baja sincs a trójaiakkal⁴ –, ha az nem gyilkolta volna meg a harcmezőn Patrokloszt.⁵ Ezzel a tétivel Hektór egy csapásra elsöpörte Akhilleusznak Agamemnón iránti haragját – a félreértések elkerülése végett: nem *megszüntette*, de érdektelenné tette, s egy új, magasabb értékű haraggal eljelentéktelenítette⁶ – majd egy ebből következő, aktivitásra ösztönző bosszúvágyat keltett életre lelkében.

A 23. énekre mindez már a múlt. Akhilleusz marad a főszereplő most is, de már nem erejével (*bié*), hanem eszével (*métisz*) fogja irányítani az eseményeket:⁷ élete két, meg-

* Szilágyi János György tanár úrnak ajánlom e tanulmányt, amelynek ihletője – ha áttételesen is – az ő ARACHNÉ tanulmánya volt (in: PARADIGMÁK, Magvető, 1982. 217–233.): a módszert, ahogy egy ezerszer elemzett szövegből (*szigorúan a szövegből*) újat, fontosat, nekünk szólót tudott kibontani, példaadónak érzem, s az alábbiakban megkísérlem alkalmazni egy sokszor interpretált Homérosz-szöveg hely elemzésekor.

határozó fontosságú szereplőjének halála után számára nem marad más, mint a végső *búcsú*. Jelen dolgozatban csak az első, a Patrokloszt érintő búcsút vizsgálom, azon belül is a halotti máglyájánál rendezett versenyjátékok szerepét veszem szemügyre. Milyen versenyszámokban kik és hogyan csapnak össze, s az egész verseny miként illeszkedik az eposz szerkezetébe?

Miután a hosszú előkészületek után⁸ meggyújtott tűzben elégett Patroklosz hamvait és csontjait a megfelelő tiszteletadással elföldelik az akháj vezérek,⁹ Akhilleusz nem engedi szétszéledni a görög vezéreket, hanem értékes versenydíjakat hozat hajóiról,¹⁰ s – Agamemnónhoz intézve szavait¹¹ – bejelenti, hogy Patroklosz tiszteletére, halotti játék keretében kocsiversenyt rendez (273. sor). Azonnal hozzáfűzi, hogy ő maga nem vesz részt a versenyben, mivel az ő harci szekerét a Poszeidóntól apjának, Péleusznak ajándékozott lovak húzzák, így senkinek sem lenne esélye vele szemben.¹² A nem harcoló, a *biér*ről lemondott Akhilleusz első, végtelenül kifinomult *métisz*-megnyilvánulása e beszéd: Akhilleusz természetesen *minden* versenyszámban legyőzhetetlen lenne, ahol erőre és/vagy ügyességre van szükség, hiszen tudjuk, mindenki tudja, ő a *legkiválóbb görög*.¹³ Azzal, hogy lovai isteni eredetére hivatkozva kibújik a kocsiversenyen való részvétel alól,¹⁴ tapintatosan átengedi a helyet a többi görög vezérnek, hogy kiválóságukat bizonyíthassák. Egyúttal mintegy hangulatilag előkészíti a folytatást, hiszen mint látni fogjuk, ő maga semelyik versenyszámban sem fog rajthoz állni: mintha lovai isteni eredete kisugározná az elkövetkező versenyekre is; mintha a kocsiversenyt eleve értelmetlenné tevő isteni támogatás elegendő magyarázat lenne a birkózástól, boksztól, futástól és dárdavetéstől való távolmaradásra is. Nem, Akhilleusz nem áll ki megmérettetésre vagy versenyre senkivel, s ebben pontosan folytatja az eposzban eddig megismert kép árnyalását: Akhilleusz semmiben, senkihez sem mérhető nagyság. Egyedül áll mindenben: indulatai, fizikai ereje mindvégig kiemeli valamennyi görög (és trójai) hős közül. Egyedül őrizte – illetve őrizi¹⁵ – haragját, amiként egyedül szállt harcba az egész trójai sereggel is.¹⁶

Most sincs ez másként, mindössze a szín és a szerepek változtak: Akhilleusz a legméltóbb szertartások keretében búcsúzik attól, aki életében a legfontosabb volt számára, s pontosan tudja, hogy ezen szertartások sorában ott kell lennie a halott tiszteletére rendezett versenyjátékoknak is.¹⁷ De hogyan egyeztethető egymással az örök kívülállás és a *par excellence* közösségi tevékenység, a versenyjátékokon való részvétel? Mint már utaltam rá, az eposzban itt mutatkozik meg először – és utoljára – Akhilleusz eddig nem sokszor megnyilvánult *métisze*: úgy bújik ki a feladat alól, hogy a halotti játékok szervezőjévé, lebonyolító irányítójává nevezi ki magát (ezt készíti elő a versenydíjak mindent megelőző felvonultatása), amivel egyszersmind a döntőbíró – e versenyek során sokszor szükségesnek bizonyuló – funkcióját is megszerzi magának.

A kocsiverseny kiemelkedő jelentősége vitathatatlan: a versenyjátékok leírása 660 sor, s a beszámoló több mint a fele az elsőként lebonyolított versenyszámnak, a kocsiversenynek a leírása.

A verseny krónikája röviden. A rajthelyek kisorsolása után az öt versenyző – Antilokhosz, Eumélosz, Menelaosz, Mérionész és Diomédész – elfoglalja helyét¹⁸ a rajtvonalon, s Akhilleusz jelére nekivágnak a távnak. A fordulópont (*terma*, *diaulosz*) megkezdése után, féltávnál a következő a helyzet: az élen Eumélosz halad, nyomában Diomédész, harmadik Menelaosz, negyedik Antilokhosz, s Mérionész zárja a sort. Az első helyért kiélezett küzdelem folyik: Diomédész már-már megelőzné Euméloszt, de

ekkor Apollón közbelép, s kiveri kezéből a hajtópálcát, így a hős elveszíti uralmát fogata fölött. Ám neki is isteni segítőtje akad: Athéné felkapja a pálcát, és visszaadja kezébe, egyúttal pedig eltöri Eumélosz szekerének egyik tengelyét, így Eumélosz kirepül szekeréből, s kiesik a versenyből.

Antilokhosz mindeközben életveszélyes manőverrel fékezésre kényszeríti Menelaoszt, és megelőzi. A befutó tehát így alakult: első Diomédész, második Antilokhosz, harmadik Menelaosz, negyedik Mérionész, Eumélosz pedig kiesett a versenyből.

A fentiekben igyekeztem a száraz tényekre szorítkozni, mindenfajta kommentár nélkül a versenynek szigorúan a *pályán* lezajlott, a végeredményt érintő eseményeit felidézni. Izgalmas, fordulatokban bővelkedő verseny volt, nem vitás. Isteni beavatkozás, emberi ravaszság, ügyesség és csalás egyaránt szerephez jutott, s ebben nem is különbözik az eposz sok más epizódjától, például a legtöbb harcjelenettől.¹⁹

Ám van néhány olyan jellegzetessége e versenynek, amely túlmutat a toposzjelenségekre Homérosznál lépten-nyomon megfigyelhető világán. Kezdjük először is egy, az egész halotti játékra, tehát minden versenyszámra egyformán vonatkozó megfigyeléssel: a 23. ének csokorba gyűjti a megelőző énekekben megismert görög hősöket, egyfajta sajátos *katalógus*ba sorolva őket: utoljára találkozunk Diomédésszel, Aiasszal, Agamemnónnal, Menelaossal, Odüsszeusszal és a többiekkel. Az Akhilleusz teremtette megváltozott körülmények – háború helyett béke – közé mind magukkal hozták a harcmezőn megismert valójukat. Homérosz egy-egy, legjellegzetesebbnek mondható vonásukkal még egyszer felidézi a róluk kialakított képet, s így mintegy rögződik bennünk mindaz, amit a korábbiakban megtudtunk.

Vegyük példaként Aiaszt. Három versenyszámban indul: birkózásban Odüsszeusszal küzd,²⁰ a fegyveres harcban Diomédész az ellenfele,²¹ s a diszkoszvetésben is rajthoz áll.²² Mindegyik versenyszámban a *második* helyet szerzi meg: a birkózást és a fegyveres harcot Akhilleusz, illetve a görög sereg félbeszakítja,²³ ám mindkét esetben világos, hogy Aiasz vesztesre áll, a diszkoszvetésben pedig az egyébként teljességgel ismeretlen, a harcmezőn semmivel sem kitűnt Polüpoitéusz messze megelőzi.²⁴

Ez az „örökös második” hely csak első pillantásra meghökkentő. Hiszen nem is lehet ez másként: *Télamónfi Aiasz* mindig a Nagy Vesztés volt, mindenben a mindenkori második, az, aki képtelen győzni. Az eposzban ő a legvitézesebb görög – de persze csak Akhilleusz után,²⁵ s majd az Akhilleusz fegyvereiért folytatott vetélkedésben Odüsszeusszal szemben is alul fog maradni.²⁶ Mélyebb pszichológiai összefüggések, a személyiségben rejlő alapvető problémák fedezhetők fel itt, amelyek többször is felbukkannak Aiasz történeteiben, és nem csak az eposzban. Aiasz élete (és halála) azt példázza, hogy nem elég a legkiválóbbnak lenni erőben, bátorságban, felülmúlni mindenkit a fegyverek vagy a fizikai erő alkalmazásában, de kell valami több, ami a győzelemhez, az elsőséghez segít. Az élsportban ma is minden versenyző ismeri e problémát: a „formaidőzítés”, az „összpontosítás” tökéletesítése legalább olyan fontos szerepet kap a versenyeken, mint a fizikai felkészülés. Az eposz és a tragédia Aiasza esetében az örökös második helyezést a művész azzal magyarázza, hogy az örök vesztés Aiaszt soha egyetlen isten sem segíti. Az isteni segítség szisztematikus megvonása pedig egyet jelent a sikertelenséggel. Aiasz mellett tehát soha – s ez igaz a harcmezőre is – sincs segítő istenség. Ez az „apróság” teremt különbséget közte s egy Odüsszeusz vagy egy Diomédész között.

Szophoklész oly pontosan érzékelte az Aiasz melletti isteni segítség hiányát, hogy

egyenesen a hős tragikus vétkévé emelte; Aiasz című tragédiájában a hős büntetése az örület, s ennek egyik, ha nem éppen a legfontosabb oka az a fennhéjázó magabiztoság, amellyel Aiasz egykoron visszautasította az isteni segítséget.²⁷ Az eposz versenyjátékaiban még nem ennyire éles – ha tetszik, tragikus – a megfogalmazás: mindössze azt látjuk, hogy mindig csak egy hajszál választja el Aiaszt a hón áhított sikertől. De a győzteseket mindig jellemző kevéske többlet az ő esetében sohasem lesz meg: Aiasz örökre megmarad a *bié* (az *erő*) hősének, egy Diomédész, nem is beszélve egy Odüsszeusz *métisze* teljességgel hiányzik belőle.

Vagy vessünk egy pillantást Agamemnón szereplésére. A görög sereg vezére egyetlen versenyszámban indul, pontosabban csak indulna, a dárdavetésben.²⁸ Már az is figyelmet érdemel, hogy a versenyek legvégén, minden hagyományosan fontos versenyszám – kocsiverseny, birkózás, futás – után kerül(ne) rá sor. Azonban ez a verseny (is) egészen különös véget ér: Akhilleusz a két versenyzőt – Agamemnón mellett Idome-neusz kocsihajtóját, Mérionészt (aki egy versenyben már indult: a negyedik, tehát utolsó helyen végzett a kocsiversenyben) – nem engedi rajthoz állni, hanem arra hivatkozva, hogy Agamemnón úgymint messze kiemelkedik minden hős közül „*erejével és ügyességével*”,²⁹ neki adja a győzelemért járó díjat, amit az azonnal továbbad a hírnök Talthübiosznak.

Mi történt? Ha jól értjük a történetet, nem kevesebbről van szó, mint Akhilleusz nemes bosszújáról a versenyjáték utolsó számának leple alatt. Agamemnón annak idején elvette Akhilleusz *gerszát*, a harcban nyújtott kiválóságáért neki járó díját, Briszészt,³⁰ s ezzel elindította az eposz tragikus eseménysorát. Akhilleusz most, mindenén túl, egészen meghökkentő figyelmességgel, nem túlzás azt mondani: szeretettel nyújt át neki egy díjat, amelyre semmiképpen sem szolgált rá, amelyre nem tarthatna igényt. Akhilleusz az összecsapás váratlan megtagadásával s a nem kevésbé meghökkentő „eredményhirdetéssel” valójában gúnyt űz Agamemnónból: most, hogy ő az események teljhatalmú irányítója – miként az volt annak idején Agamemnón a vezérek gyűlésében³¹ –, felidézi, újrajátssza az egykori „díjlevételt”: mintegy „hivatalosan”, ünnepeles formában megteszi Agamemnónt a Meg Nem Szolgált Díjak Birtoklójának. Ezt megelőzően mindenki másnak teljesítenie kellett ilyen-olyan mértékben a versenyek során, hogy valamilyen díjhoz jusson – a másik kivétel Nesztór; az ő helyzete majd külön vizsgálatot érdemel –, csak Agamemnónnak nem. Mi több, ő meg sem szólalt, amióta a versenyek megkezdődtek, mintha ott sem lett volna!

S most, amikor már mindennek vége, az utolsó görög hőstől is elbúcsúztunk, végre rá is sor kerülhet(ne), megvívhatna egy szép díjért... – de kivel?! Nem ám valamilyik görög vezérrel – pedig legalább Aiasz vállalhatná, eggyel több vagy kevesebb második helyezés az ő esetében már igazán nem számítana –, nem, neki egy kocsihajtó jut. Már ez a „rajtlista” is gyanút ébreszthetne, hogy valami különös készül Agamemnón ellen. Mert ugyan miféle győzelem *lenne* messzebbre hajítani a dárdát egy ostorcsattogatásban, pálcasuhogtatásban jártas – abban sem túlságosan, mint azt a kocsiverseny során bizonyította... –, vélhetőleg dárdát csak mint elkerülendő fegyvert látott kocsihajtó felett? Ez alapvetően méltatlan (a komikummal határos) helyzet a görög sereg fővezére számára. Nem kevésbé méltatlan, mint amelybe az eposz elején ő kényszerítette Akhilleuszt. Akhilleusz nem véletlenül hagyta utoljára Agamemnón versenyszámát: bosszúja attól válik teljessé, hogy előtte mindenki más vitézkedését, kiváló, illetve kevésbé kiváló képességeinek megnyilvánulásait – de mindenképpen valódi tet-

tekben megmutatkozó küzdelmét – Agamemnónnak végig kellett néznie. Teljes passzivitásban töltötte azt az időt Agamemnón, amelyet a többiek az értékes díjakért folytatott összecsapásokra áldoztak, ő eközben mindössze némaságba burkolózott külső szemlélő volt. Mi ez, ha nem Akhilleusz egykori kényszerű félrevonulásának, minden harcból, minden közösségi tevékenységből való kimaradásának *mutatis mutandis* újrajátszatása? S aki az egészet így rendezte – Akhilleusz –, a végén kedvesen engesztelő ajándékkal kárpótolná porig alázott ellenségét az elmaradt (harcban megszerezhető!) dicsőségekért. Ugyanezt tette vele Agamemnón annak idején: miután visszaélve hatalmával megalázta őt, s így lehetetlenné tette, hogy harcoljon, részt vegyen a görögök közös küzdelmében, egyszer csak ajándékokkal halmozta (volna) el,³² s e gesztusért elvárta volna, hogy Akhilleusz felejtse el a múltban elszenvedett sérelmeit, s mintha mi sem történt volna, térjen vissza a görögök közösségébe. Akhilleusz most ennek a múltnak, ennek az időközben érdektelenné vált sérelemnek a parodisztikus-kicsinyített másával szembesíti egykori ellenségét: tessék, itt a díj, meg sem kell küzdened érte, hiszen így szoktál te díjakhoz jutni!

Agamemnón nem válaszol,³³ de talán nem véletlen, hogy a nyert díjat azon nyomban továbbadja Talthübiosznak (akinek azután végképp semmi köze nem volt az egész versenyhez).³⁴ Hogy milyen indulat kíséri Agamemnón mozdulatát, csak találgathatjuk. Mindenesetre ezt a mozdulatot s a díj átvételét kísérő némaságot kell megőriznünk vele kapcsolatban az eposz utolsó, őt szerepeltető képében.

A legrészletesebben leírt versenyszám a kocsiverseny (262–652. sor). Az igencsak fordultatos küzdelem lefolyását, a végső sorrend kialakulásának izgalmas történetét fentebb már áttekintettük. Az alábbiakban a kísérő körülményeket, a befolyásoló tényezőket, nem utolsósorban pedig a versenyben részt vevőknek a küzdelem során kirajzolódó jellemét vizsgálom.

Akhilleusz bevezetője (272–286. sor) után a résztvevők és a fogatok bemutatása következik (287–305. sor), s e leírások pontosan vázolják a résztvevők majdani esélyeit: Eumélosz „*a kocsihajtásban kiváló*”;³⁵ Diomédész az Aineiasztól rabolt lovakkal indul.³⁶ Harmadikként Menelaoszt említi, aki „*két gyorslábú paripával*”³⁷ száll versenybe; a negyedik induló Antilokhosz, „*Nesztór dicső fia*”,³⁸ akiről itt annyit tart fontosnak megjegyezni, hogy lovai Püloszban jöttek világra (303–304 sor). Ezen a ponton váratlanul megszakad a versenyzők felsorolása, mert fellép Nesztór, hogy jó tanácsokkal lássa el „*egyébként is okos fiát*”.³⁹ A beszéd (306–348. sor) központi témája: Antilokhosz felkészítése a versenyre,⁴⁰ valamint saját versenyzői múltjának felidézése.

Antilokhosz részvétele a kocsiversenyen, vagyis az első, legrészletesebben leírt versenyszámban Diomédész és Menelaosz oldalán több okból is indokolt. Antilokhosz ugyanis nem akárki. ÍLIÁSZ-beli szerepének részletes elemzése az egész eposz felépítésével, az úgynevezett „mellékszereplők” jelentőségével kapcsolatban fontos következtetések levonására nyújtana lehetőséget. A versenyjátékokon betöltött szerepe különösen három hős jellemrajzát – Akhilleuszét, Menelaoszét és Nesztóré – fogja gazdagítani.

Természetesen elegendő indok lenne a versenyen való indulására, hogy Nesztór fiaként mintegy idős apja helyett, annak képviselőjében száll harcba a díjakért. Nesztór beszédének legelején megtudjuk, hogy „*Zeusz és Poszeidón tanították a lovakkal való bánásra*”,⁴¹ így akár a végső győzelemre is esélye lehet, hiszen ilyen tanítómesterekkel senki nem dicsekedhet rajta kívül a mezőnyben.⁴² Ám Antilokhosz akár „saját jogon” is indokoltan állhat rajtjához. Szerepe ugyanis már a korábbi énekekben sem korlátozó-

dott arra, hogy csupán a *bölcs Nesztór* fiaként legyen jelen a trójai síkon. Ha csak legutóbbi fellépését nézzük: a 18. ének elején rá várt a szomorú feladat, hogy Patroklosz halálhírét megvigye Akhilleuszhoz, majd mellette is maradt, együtt gyászolt vele, s óvta, nehogy bánatában önkezével vessen véget életének.⁴⁴ Vagyis ő volt az első, aki osztozott Akhilleusz fájalmában, s majd abban is ő lesz az első – az egyetlen! –, akinek a kocsiverseny végén sikerül vidámságra hangolnia, megmosolyogtatnia a hőst. Antilokhosz ugyanis a díjak kiosztásakor élénken tiltakozik, mert Akhilleusz a versenyből kiesett Euméloszt a második helyezettnek kijáró díjjal szándékozott kárpótolni.⁴⁵ Akhilleusz nemhogy nem haragszik meg az akár szemtelennek is nevezhető, szemrehányó szózatért, de *elnéző mosollyal* nyugtázza a kislíus-sértődött dohogást, sőt kedves szavakkal szót is fogad neki.⁴⁶ Minek szól ez a mosoly? Akhilleusz elnéző magatartása nyilvánvalóan mindenekelőtt abból a szeretetből fakad, amelyet az ifjú iránt érez, de talán ennél többről is szó van itt. Antilokhosz arra hivatkozik, hogy jogos, versenyben kivívott díjától, *osztályrészétől* (vagyis *geraszától*) akarja önkényesen megfosztani Akhilleusz,⁴⁷ amikor azt az arra méltatlan Eumélosznak adná. Ezért inkább bárkivel – akár magával Akhilleusszal is! – kiállna megvívni a díjért, mint mondja: „*tén d’egó ou dószó*” („*de ezt – mármint a díjat – nem adom!*”).⁴⁸ Akhilleusz erre a patetikus mondatra mosolyodik el, hiszen fel kell hogy idéződjék benne Agamemnón egykori, az eposz elején Khrüszésznek címzett, dölyfös-nagyképű, hasonló kijelentése: „*tén d’egó ou lüszó*” („*de ezt – mármint a harcokban nyert díját, a lányt – nem adom ki!*”).⁴⁹ Agamemnón ostoba, istensértő elvakultsága egyenes úton vezetett Akhilleusz haragjához és sok görög hős Hádészhez kerüléséhez. Itt és most, mindenén túl, Patroklosz halotti játékain, Antilokhosz szájából ugyanez a mondat ellenállhatatlanul ironikus, ha nem komikus felhangot kap. Amekkora a különbség hatalomban Agamemnón és Antilokhosz között, ugyanakkora a különbség a két konfliktushelyzet között: az eposz első énekében Khrüszéisz, Apollón papjának leánya volt az a *gerasz*, amelynek kiszolgáltatását a sereg fővezére ostoba fennhéjázással visszautasította. Antilokhosz a versenyjátékon elhangzó, hasonló *pathoszú* tiltakozásának tárgya, amit nem hajlandó semmi áron *visszaadni*, történetesen egy kanca.⁵⁰ Agamemnón annak idején az egész görög sereg ellenében, az egész görög sereg kárára vitte keresztül akaratát, a következményekről szól az ÍLIÁSZ. Akhilleusz mosolya és nagyvonalú gesztusa Agamemnón egykori magatartásának ellenpontja. Lám, a legvitézebb görög ebben is messze felülmúlja Agamemnónt, sugallja az Antilokhosz-tiltakozás kezelése: Akhilleuszt *métisze*, belátása, józan esze arra indítja, hogy valódi értékén kezelje a tényeket. Akhilleusz pontosan érti, hogy Antilokhosz jogilag-erkölcsileg mégoly kérdéses díjkövetelésének elutasítása felesleges konfliktushoz, egy hős megsértéséhez vezetne, s ennek következményei kiszámíthatatlanok. Inkább enged e jelentéktelen ügyben Antilokhosznak, Euméloszt pedig értékes ajándékokkal kárpótolja.⁵¹

Akhilleusz bölcs döntésének gyümölcse azonnal be is érik: Antilokhosz pillanaton belül önként fog lemondani Menelaosz javára a díjról, amelyet – mint ezt Menelaosz szavai hatására immár ő is józanul elismeri – nem érdemelt ki.⁵² Akhilleusz engedékenysége, józan helyzetértékelése tehát nemcsak egy lehetséges, teljességgel felesleges konfliktust simított el, de azonnal követésre méltó példának is szolgált: Antilokhosz a Menelaosz-konfliktust az „Akhilleusz-módszer” – vagyis a helyzet, a döntések téjtjének józan mérlegelése – segítségével oldotta meg. Vajha annak idején Agamemnón is így gondolkodott volna!

Akhilleusz mosolya, csakúgy, mint az Antilokhossal kialakult bensőséges viszonya az eposz szerkezetével kapcsolatban további összefüggésekre is rámutat: az Akhilleusz–Antilokhosz barátság több vonása felidézi az Akhilleusz–Patroklosz kapcsolatot. Patroklosz halála óta Akhilleusz senkivel szemben nem tanúsított hasonló, szeretetteljes elnézést, miként Antilokhoszon kívül senki más nem volt – és nem is lesz – képes jókedvre deríteni őt.

Antilokhosz ezenkívül szép, fiatal fiú, aki éppúgy „*philosz hetairosz*” („*drága barát*”) Akhilleusz számára, mint Patroklosz volt (23., 566., 17., 655. sor). De még tovább is mehetünk ezen az úton: Antilokhosz eposzon kívüli története, halála csak megerősíti, hogy kettejük kapcsolata, barátsága a Patroklosz-történetet másolja, mintegy annak folytatása. Amiként a versenyjátékok kicsinyített másai a harctéri összecsapásoknak, ugyanígy az Akhilleusz–Antilokhosz kapcsolat sem lehet más, mint az egykor volt *kapcsolatnak* minden tekintetben redukált változata. Az ÍLIÁSZ-nál később keletkezett ΑΙΤΗΙΟΠΙΣZ című – elveszett – eposzban Antilokhosz egy ellenséges hadvezér, Memnón kezétől esett el, s megbosszulója Akhilleusz lesz.⁵³ Ez a bosszúmotívum Akhilleusszal kapcsolatban a Patroklosz elvesztése feletti fájdalom mértékét idézi fel. A két történet hasonló jellege szembeötlő, s ha az ΑΙΤΗΙΟΠΙΣZ-t is figyelembe véve olvassuk az eposzt, talán némileg pontosabb képet nyerünk Antilokhosz jelentőségéről az eposz szerkezetében.⁵⁴

Antilokhoszt nemcsak Akhilleuszhoz fűzi különleges kapcsolat. Különös módon valahányszor hosszabb szerephez jut az eposzban,⁵⁵ az mindig kapcsolatban van Menelaoszsal: az 5. énekben ő az, aki megmenti az Aineiasztól szorongatott vezért; a 15. énekben Menelaosz arra biztatja a hajókhoz visszaszorított seregben, hogy bátran törjön az ellenségre – egyedül (!). Antilokhosz habozás nélkül engedelmeskedik, egy trójait megöl, de majdnem ráfizet, mert Hektórral az élen egy egész csapat trójai támad rá azonnal, s csak gyors lábának köszönheti, hogy élve megússza esztelen vakmerőségét. A 17. énekben megint csak Menelaosz az, aki – Aiasz tanácsára⁵⁶ – elküldi őt Akhilleuszhoz, hogy megvinné neki Patroklosz halálhírét. Antilokhosz most is szó nélkül engedelmeskedik.

Végül most, a kocsiverseny során találkoznak újra, de ekkor mintha már nem volna annyira felhőtlen, Menelaosz felsőbbrendűségét igazoló kettejük viszonya: mint a versenyleírásnál láttuk, a fordulótól visszafelé vezető úton⁵⁷ Antilokhosz életveszélyes manőverrel, szabálytalanul előzte meg Menelaoszt, aki így csupán a második helyen befutó Antilokhosz mögött ért célba. Rendkívül kellemetlen helyzetben van ekkor Menelaosz: nem hagyhatja szó nélkül a nyilvánvaló szabálytalanságot, ugyanakkor – mivel az esetnek tanúja nem volt⁵⁸ – még az a látszat is keletkezhet, hogy a pályán elért gyengébb eredményén hatalmi szóval igyekszik javítani. Azért is kínos a helyzete, mert Antilokhosz mégsem tartozik a görög vezérek, tehát a vele egyenrangúak közé, márpedig egy alacsonyabb rangútól vereséget szenvedni még jóval szégyenletesebb, mint mondjuk Diomédész mögött a második helyen végezni.⁵⁹

Mégis meg kell szólalnia, hiszen Antilokhosz az *areté*jére hozott szégyent.⁶⁰ Esküre szólítja hát az ifjút: Poszeidónra esküdjön, hogy „*nem szándékosan és nem csellel*”⁶¹ akadályozta fogatát. Antilokhosz válasza⁶² minden tekintetben visszatérést jelent a korábban megismert Menelaosz–Antilokhosz viszonyhoz – ugyanakkor a fentebb elemzett Akhilleusz-problémakezelési képlet hű másolását is jelenti –: azonnal elismeri Menelaosz igazát, „*ifjú szelességével*” magyarázza tettét, s minden módon igyekszik kiengesztelni őt, hisz Menelaosz „*minden tekintetben kiválóbb*” nála.⁶³ Nemcsak a második helye-

zettnek járó díjat adja át, de még meg is toldaná azt gyönyörű ajándékokkal. Menelaosz egy csapásra kiengesztelődik; elnéző, megbocsátó beszéde egyszerre szól a *rossz kisleány*nak – nagyjában-egészében a „nehogy ez még egyszer előforduljon!” örök felnőtt felsőbbrendűségének stílusában dorgálja meg Antilokhoszt: köszönhető ez annak a felismerésnek is, hogy korábban mi mindent tett érte⁶⁴ az ifjú. Végül az is Antilokhosz bűnének megbocsátása mellett szól, hogy az idős Nesztór iránti kötelező tiszteletnek valamennyire ki kell sugároznia a fiára is.

Most már megfogalmazhatjuk: Antilokhosz az összekötő kapocs szerepét lenne hivatott betölteni Akhilleusz múltja, jelene és jövője között (már ha ez utóbbi kifejezés nem hatna bizonyosan ironikusan e helyen, ismerve az Akhilleusz életéből hátralévő igencsak rövid időt). Az Akhilleusz életében betöltött szerepe – Patroklosz halálhírének hozója, gyászának, majd kivételes, egyetlen pillanatig tartó vidámságának kiváltója –, a legvitézebb görög iránta tanúsított különleges gyengédsége mind arra mutat, hogy ő lehetne Patroklosz utóda Akhilleusz oldalán. Ugyanakkor sok szállal kötődik Menelaoszhoz is – az Akhilleusz által elutasított görög közösséghez –, akinek ebben az összefüggésben az a szerep jut, hogy az Akhilleuszhoz vezető utat feltárja előtte: hol Akhilleuszként számít segítségére (amikor mint megmentőjét veszi igénybe),⁶⁵ hol pedig patrokloszi szerepre sarkallja: a 15. énekben egymagában támad az egész trójai sereg Menelaosz szavára, csakúgy, mint teszi azt később Patroklosz. De mindez a hasonlóság természetesen csak *olyan, mintha...* helyzetet jelent, soha semmilyen vonatkozásában nem válik, nem válhat teljes értékű, megélhető valósággá Antilokhosz Patroklosszá alakulása. Hogy csak a legutóbb említett párhuzamot vizsgáljuk: Menelaosz szavára hallgatva ugyan a trójaiak közé veti magát, de őt nem ragadja el a győzelmi mámor, mint történt ez Patroklosszal,⁶⁶ viszont hanyatt-homlok menekül a fenyegetően közeledő trójaiak elől. Antilokhoszban Patroklosz sok vonása felfedezhető, de azért az ÍLIÁSZ-ban mégsem válhat Patroklosz-értékű társ belőle, hiszen ezzel az eposz szerkezetének alappillére sérülne meg: Akhilleusz haragja(i) értelmüket veszítenék, ha barátja-szerelme pótolhatóan bizonyulna életében – akár egy mégoly Patroklosz jellegetű hőssel is, amilyen Antilokhosz.

Kialakult a verseny végső sorrendje, mondhatni helyreállt a rend, az eposzban megismert erőviszonyok hűen tükröződnek a kocsiverseny végső eredményhirdetésekor: Diomédész – mint a harcmezőn is nem egy alkalommal: isteni segítséggel – győzött. A második – az elfogadott óvás, Antilokhosz szabálytalanságának leleplezése és a vétkes őszinte megbánása következtében – Menelaosz lett, a harmadik Antilokhosz, míg a negyedik helyre a verseny során semmiféle szerepet nem játszott Mérionész futott be. Euméosz – hála a Diomédészt győzelemre segítő istennői beavatkozásnak – kiesett a versenyből, de azért egy szép vigaszdíj neki is jutott.

Lássuk be, ugyancsak különös verseny volt, tele váratlan fordulattal. Az utolsó helyezett Mérionész kivételével nincs versenyző, aki ilyen vagy olyan módon ne került volna szabálytalanság, csalás vagy valamilyen, a szabályos versenytől igencsak távol eső körülménnyel kapcsolatba, akár mint elkövető, akár mint áldozat.

A verseny talán legmeglepőbb fordulata azonban még csak most következik. Alig-hogy mindenki megelégedésére megnyugtató eredménnyel zárult a Menelaosz–Antilokhosz vita, s Akhilleusz befejezte a díjak kiosztását, váratlan folytatás következik:⁶⁷ Akhilleusz az ötödik helyezettnek járó kétfülvű ivópoharat⁶⁸ a versenyben nem is indult Nesztórnak adja, aki – egyáltalán nem váratlanul – örömeiben azonnal hosszú beszédet tart.⁶⁹

Másodszor szerepel Nesztór a kocsiverseny során, és másodszor mond beszédet: először akkor találkoztunk vele, amikor a verseny megkezdése előtt tanácsokkal látta el fiát, Antilokhoszt.⁷⁰ E két beszéd mintegy keretbe foglalja a kocsiversenyt, alaposabb vizsgálatuk Nesztór alakjának pontosabb megértéséhez segíthet hozzá.

A görög sereg meghatározó alakjainak utolsó felvonulatásából – ami, mint láttuk, a halotti játékok egyik célja volt – természetesen nem maradhat ki Nesztór. Kora lehetetlenné tette, hogy akár a bokszbán, akár a birkózásban, akár a dárdavetésben, akár a futásban vagy a kocsiversenyben részt vegyen.⁷¹ De ez nem akadályozza, hogy esetében is ugyanaz a képlet legyen megfigyelhető, mint a többi, a versenyben aktívan részt vevő hős esetében: a harcmezőn megismert valóját hozza el Patroklosz temetési játékaira is.

Ő most is beszél. Sokat és amikor csak lehet. Ez az egész eposzban így is van rendjén, hiszen az egyetlen heroikus aktus, amelyre időskorában még képes, az a beszéd.⁷² Ebben azután nincs is senki, aki vetekedhetne vele.

Nesztór itt elmondott első beszéde (23., 306–348. sor) a *tanácsadó beszédek* sorába tartozik. Korábban két alkalommal adott tanácsokat a görög sereg vezéreinek, illetve egyszer Patroklosznak: a 7. énekben arra hívta fel a sereg vezetőinek figyelmét, hogy *fallal és árokkal* kell körülvenni a trójaiak által fenyegetett tábor.⁷³ A 9. énekben az ő ötlete volt engesztelő küldöttséget meneszteni Akhilleuszhoz,⁷⁴ a 11. énekben pedig ő beszélt rá Patrokloszt, hogy Akhilleusz fegyverzetét magára öltve induljon harcba a trójaiakkal.⁷⁵

Mind a három esetben meghallgatásra találtak tanácsai.⁷⁶ A görögök sietve megépítették a falat, és mély védőárkot ástak. Sajnálatos, hogy mindezeknek az óvintézkedéseknek vajmi kevés értelmük volt, mert mint arra Akhilleusz rámutatott, „*Hektórt nem tarthatja távol sem a fal, sem az árok*”,⁷⁷ s igaza is lett, a görög sereg számára semmiféle védelmet nem nyújtottak a Nesztór tanácsára emelt védművek.⁷⁸

A 9. énekben adott tanácsát követve számlálhatatlan kincssel megrakodva indult Akhilleusz kiengesztelésére az Aiasz, Odüsszeusz, Phoinx összeállítású követség,⁷⁹ ám teljes visszautasításban részesültek. Mindössze azt érték el, hogy Akhilleusz ezután még elszántabban őrizte szívében az Agamemnón elleni haragot, és esze ágában sem volt visszatérni a harcmezőre.

Patroklosz is habozás nélkül fogadja el Nesztór tanácsát a 11. ének végén, s „*felszökkenve rohant*” sátra felé a hősnek,⁸⁰ hogy minél előbb Nesztór tanácsai szerint járhasson el. Néhány énekkel később pedig pontosan e remek tanácsokat követve bocsátkozik majd a végzetes kalandba.

Úgy tűnik tehát, hogy a *bölcs Nesztór* tanácsait mindig mindenki megfogadja, s hogy ezek a tanácsok soha nem voltak túlzottan hasznosak a görögök számára. Természetesen mindig lehet azzal érvelni, hogy ő ugyan mindig okos tanácsokat adott, csak éppen rosszul értelmezték azokat.⁸¹ Való igaz, Nesztór soha nem mondta például Patroklosznak, hogy összevissza rohangáljon a csatamezőn, miután sikerrel teljesítette küldetését, de az is kétségtelen, hogy nem is figyelmeztette a lehetséges veszélyre.

Mindezek fényében még érdekesebb lehet megvizsgálni a 23. énekben fiának adott tanácsait. Vajon milyen tanácsokat fog adni saját fiának, s az miként fogja azokat hasznosítani?

Nesztór annak leszögezésével kezdi, hogy Antilokhosz ugyan ifjú még,⁸² de mivel Poszeidón és Zeusz tanították meg neki a lovakkal való bánás minden fortélyát – szó szerint: „*jól tudod ugyanis, hogyan kell a forduló-oszlopot megkerülni*”⁸³ –, tehát neki nincs

is mit mondania e tárgyban. A baj csak az, folytatja, hogy Antilokhosz lovai lomhák, lassúak, így sajnos bizonyos, hogy kudarc vár rá a versenyben. Ám még sincs semmi baj, mert hiába vannak a többieknek gyorsabb lovaik, ész (*métisz*)⁸⁴ tekintetében semmiképpen nem múlhatják fölül Antilokhoszt, hiszen ő, Nesztór fogja most a versenyben szükséges *pantoíé métisszel* (*mindenre vonatkozó, tökéletes ésszel*) ellátni, nehogy kimaradjon a díjak elnyeréséből.

Következik két hasonlat,⁸⁵ az egyik a favágóról, a másik a viharos tengeren hajóját biztos révbe vezető kormányosról, mondván, hogy e két mesterségnél is első az ész, nem pedig az erő. A hajóhasonlat még csak-csak rendben van, de azt azért fel lehetne vetni, hogy éppenséggel a favágásnál meggondolandó az erő és az ész optimális aránya, tekintettel, hogy az utóbbi általában meglehetősen limitált szerephez jut e tevékenységnél. Sajnos Nesztór nem fejt ki részletesebben, mit kell értenünk a favágó és az ész összefüggésén, hacsak nem arra kell gondolnunk, mennyire fontos a józan mérlegelés, amikor dönteni kell, merről vágjuk a fát. Mert hiszen ha a kellő *métisz* nélkül döntünk, a fa bizony ránk dől (l. a kérdéshez még a „maga alatt vágja a fát” mondat bölcsességét). Ezt a fajta, nyilvánvalóan *kítűnő ész*t kell alkalmaznia – folytatja – az eszes kocsihajtónak is, és akkor legyőzi a többieket.⁸⁶

Ilyen felvezetés után következik a tanítás, Nesztór tanítása, az az egyedülálló tanácsosor, amely kizárólag Antilokhosznak áll majd rendelkezésére, s amellyel győzni fog: 1. ne engedd lovaiddat összevissza húzni, erős kézzel tartsd őket egyenes vonalban a pályán;⁸⁷ 2. figyeld, hol van a kerülőoszlop (*terma*), s a lehető legkisebb ívben kerülj meg, oly módon, hogy erősen tartod a zablát;⁸⁸ 3. következik a kerülőoszlop részletes leírása,⁸⁹ majd annak ecsetelése, hogyan kerülje meg: igyekezzon minél közelebből elmenni mellette; 4. úgy kerülj meg az oszlopot, hogy a bal oldali (tehát a belső ívet futó) lovat egészen lefékezed, magad is enyhén balra dőlsz, míg a külső íven futó jobb oldalit pedig szóval és ostorral minél gyorsabb futásra ösztökéled;⁹⁰ végül pedig 5. vigyázz, nehogy nekimenj az oszlopnak, mert ha igen, összetöröd magad és a szekeredet is, amivel nagy örömet szereznel a többi versenyzőnek, de elveszítenéd a díjat.⁹¹

Végül egyetlen sorban foglalja össze tanácsait Nesztór: 6. „*hát, kedves fiam, óvatosan s okosan cselekedjél!*”⁹² Majd azzal zárja beszédét, hogy ha Antilokhosz megfogadja, amiket apja mondott, a visszafelé vezető úton már senki sem lesz képes megelőzni őt, rendelkezék akár isteni eredetű lovakkal is.⁹³

Mit szűrhetünk le ebből a beszédből? Pillanatnyilag tekintsünk el attól az érdekes részlettől, hogy Antilokhosz nemhogy nem nyeri meg a versenyt, de az összes induló közül az utolsó előtti helyen végez, s azzal se foglalkozunk, hogy Nesztór tanácsaira még csak utalás sem történik majd a verseny során, sőt ami igazán nagyon különös, maga Nesztór sem fog visszatérni rá a díjkiosztáskor tartott beszédében.⁹⁴

Igyekezünk inkább kihámozni Nesztór bölcs tanácsainak lényegét, s próbáljuk meg kideríteni, mit fogadhatna meg belőlük Antilokhosz. Ehhez még egyszer fel kell idéznünk – immár Nesztór tanácsainak megfejtésére koncentrálva – a versenyt Antilokhosz szempontjából.

Antilokhosz rajtolt a legjobb pozícióból, mert a sorsolás nyomán övé volt a legelső pálya – a későbbi győztes Diomédészé pedig a leghátrányosabb, a legkülső. Igen ám, csak hogy amint elrajtolnak, ez a kezdeti helyzeti előny semmivé olvad, mert természetesen az egyenes szakaszon Antilokhosz lovai – említett lassúságuk miatt – jócskán lemaradnak, s a kerülőoszlopot az utolsó előtti helyen éri el (mindössze a teljesen jelentéktelen Mérionész van mögötte).

Ebben a helyzetben, lássuk be, semmi jelentősége sincs, milyen bravúros technikával kerüli majd meg valaki az oszlopot, hiszen mint arra éppen Nesztór hívta fel fia figyelmét, a visszafelé vezető egyenesben már semmiképpen sem lehet előzésre gondolni.

Vagyis Antilokhosznak egyszerűen nincs mit megfogadnia Nesztór bölcs tanácsaiból! Nesztór tanácsaival még egyéb bajok is vannak. 1. Hogyhogy nem jutott eszébe Nesztórnak az az egyébként kézenfekvő tény, hogy az egyenes szakaszon mit sem érnek az okos tanácsok, ott bizony a sebességé, vagyis az *erőé (bié)* a döntő szó?! 2. Hogyhogy nem gondolt arra, hogy az oszlopmegkerülés – mint majd látni fogjuk – forradalmian új technikájára vonatkozó tanácsai csak akkor juthatnának szerephez, ha legalábbis egyszerre érne a pálya végére minden versenyző? 3. Hogyan lehetséges, hogy miután első mondatában kifejtette, hogy istenek (emlékezzünk, nem is akárkik: Zeus és Poszeidón) tanították Antilokhoszt a lovakkal való bánásra, s ezért lőügyben neki nem lehet tanácsolnivalója, mégis a lovak irányításával kapcsolatos tisztán *technikai alapismeretekkel* látja el fiát („*ne engedd összevissza húzni lovaiddat! erősen tartsd a gyeplőt! minél közelebből kerülj meg az oszlopot! össze ne törd magad!*”).

Minden kötelező tiszteletünk mellett fel kell tennünk a kérdést: ha mindezeket a tudnivalókat most kell Antilokhosznak elmondani, mit tanítottak neki az istenek?! Vagy lehet, hogy mégis inkább Nesztórral van baj?

Az is figyelmet érdemel, hogy Nesztór csupa olyan lovastanácsot ad, amelyet egyáltalán nem volna szükséges elmondani: aki valaha is ült már lovon, annak egyszerűen ösztönösen éreznie kell bizonyos alapmozdulatokat! De elég akár egy futó-, kerékpár- vagy autóversenyt magunk elé képzelni: nem az a legertermészetesebb, hogy mindenki a kanyarok belső ívét keresi, tehát a lehető legrövidebb táv megtételére törekszik?!

Nem, be kell látnunk, Antilokhosz a sok kitűnő tanácsból semmi hasznosat nem szűrhetett le. Antilokhosz – csakúgy, mint az eposz idézett helyein a nesztóri bölcs tanácsok közönsége – türelmesen, ellenvetés és kommentár nélkül hallgatta végig apja tanácsait, majd a verseny során tette, amit tudott és jónak látott, amire saját józan esze indította.

De azért ne legyünk igazságtalanok Nesztórral: egyetlen fontos szót azért mégiscsak kimondott. A szót, amely gondolatokat ébresztett Antilokhoszban: *métisz*. Antilokhosz valóban elgondolkozhatott azon a tételen, hogy a jó versenyző az eszével legyőzheti a nála jobbakat is. Ezt az igazságot megértette Antilokhosz, sőt igyekezett alkalmazni is.

Csak éppen meglehetősen kérdéses erkölcsi tartalommal töltötte meg az ész verseny közbeni felhasználhatóságának tételét, hiszen semmi okunk feltételezni, hogy Nesztór akár csak egyetlen pillanatra is a *csalás* jelentést szándékozott volna a *métisz* szónak adni. Egyértelműnek látszik, hogy Antilokhosz a Menelaosz megelőzéséhez igénybe vehető nemtelen eszközök kitalálásában lelte meg a *métisz* célravezető, optimális felhasználását, csakhogy ez annyit jelent, hogy számára ész = csalás. A verseny zárultával Menelaossal folytatott szópárbaja pedig arra mutatott, hogy belátta, hibázott, amikor esztelen vakmerőséggel, mindkettőjük életének veszélybe sodrásával,⁹⁵ tehát csalással győzte le egyik ellenfelét.

Bátran állíthatjuk, hogy a verseny kiélezett pillanatában, amikor Antilokhosz a szabálytalan előzést végrehajtotta, nem ő, de Menelaosz volt az, aki a kellő *métisszel*, józan belátással rendelkezett, s inkább lassított, hogysen az életét kockáztassa Antilokhosz *őrültsége* miatt.⁹⁶

Nesztór második beszéde, amely a kocsiversenyt lezárja,⁹⁷ hasonlóképpen váratlan pillanatban hangzik el, mint az első: az ötödik helyezettnek Akhilleusz jó előre egy „*tüzet még nem látott, kétfülü (kettős) ivóedényt*”⁹⁸ helyezett kilátásba (hogy hogyan nézett ki ez a *phialé*, s mire való volt, vitatott).⁹⁹ Csakhogy a verseny különös, sokszor megváltozott végső sorrendje azt eredményezi, hogy Euméosz kiesése folytán egyszerűen nincs ötödik helyezett. De van ötödiknek járó díj, s most ezt a díjat nyújtja át – minden előzmény nélkül – Nesztórnak Akhilleusz. Ne kutassuk, kiérdemelte-e Nesztór a díjat; ha az Antilokhosznak nyújtott tanácsaira vagy akár az Akhilleusz életében betöltött szerepére gondolunk, bizony kétségeink támadhatnak. Akhilleusz indoklását figyelve:

*„Íme, fogadd, öreg, és legyen ez már birtokod ezután,
Patroklosz temetéséről emlékedül: én e jutalmat
néked adom, noha már az enyém: hadd lássa a többi,
itt, hogy az én lelkem soha nem dölyfös, soha nem zord.”*
(Devecseri Gábor fordítása, 618–621. sor.)

Leginkább amolyan „ha már úgyis itt vagy, ne maradj te sem díj nélkül!” hangulatú a jelenet, amit megerősíteni látszik az udvariasnak egyáltalán nem mondható „*té nun*” („*nesze, fogd*”)¹⁰⁰ formula, amely nehezen értelmezhető az idős Nesztór iránt megnyilvánuló tisztelet jeleként.¹⁰¹ Majd felsorolja azt a további négy versenyszámot – boks, birkózás, dárdavetés, futás –, amelyben Nesztór *szintén nem* fog indulni.¹⁰²

Nesztór kitörő örömmel veszi át az ötödik helyezettnek szánt díjat,¹⁰³ majd – és ebben már semmi meglepő nincs – hosszú beszédet tart. Mint korábban láttuk, egyetlen szóval sem tér ki a kocsiversenyen lezajlott eseményekre, és a végeredményt vagy fia szereplését sem kommentálja.

Amiről beszélni fog, az saját hősi múltja. Ez a *hősi múlt-idéző* beszéd típus is ismert Nesztór korábbi fellépéseiből: a 7. énekben arra emlékezett, miként győzte le és ölte meg Ereuthaliónt, akivel senki nem mert rajta kívül megvívni,¹⁰⁴ a 11. énekben pedig az epeirosiak felett aratott katonai sikereit idézte fel.¹⁰⁵ Most pedig az egykor volt legyőzhetetlen atlétáról beszél, Nesztórról, aki minden versenyen, ahol csak elindult, győzött. És belekezd a történetbe, amelynek szereplőit a maiak közül már senki sem ismerheti, hisz oly régi idők eseményeiről van szó, amikor a Trója alatt ma harcolók még nem is éltek.

Belekezd tehát a történetbe, amely egy, a mostanihoz hasonló helyzetet idéz fel, bizonyos epeiroszi Amarünkeusz¹⁰⁶ halotti játékait, ahol is Nesztór öt számban (!) indult, s ebből négyet meg is nyert: boksban az egyéb forrásokból ismeretlen Klütomédeszt (Énopsz fiát) győzte le,¹⁰⁷ birkózásban a szintén ismeretlen, de birkózónevű Ankaioszt („*aki szorosán átkarol, szorít*”),¹⁰⁸ futásban pedig Iphikloszt múlta felül – szintén nem szerepel az eposzban, de talán azonosítható jó nevű fiai, Próteszilaosz és Podarkész révén¹⁰⁹ –, végül dárdavetésben Phüleuszt és Polüdóroszt győzte le, ez utóbbi szintén ismeretlen név, nem szerepel az eposzban, de egyéb forrásokban sem.¹¹⁰ Az ötödik versenyszámban, a kocsiversenyben csak azért szenvedett vereséget, mert Aktór két fia¹¹¹ – akiknek leszármazottai említettek a hajókatalógusban – valamilyen, a szöveg alapján nehezen értelmezhető cselet vagy inkább csalást alkalmaztak.¹¹²

Az elhangzottak több tanulsággal is szolgálnak: Nesztór világosan párhuzamba állítja Patroklosz halotti játékait és azt az egykorit, amelyen versenyzőként ő is részt vett.

Az összehasonlítás eredménye: ezek a maiak messze elmaradnak mögötte, hiszen ugyan melyikük lenne képes nemhogy öt számban elindulni, de négyben győzni is?! A párhuzam a kocsiversenyek összevetésében a leghangsúlyosabb, s talán nem járunk messze az igazságtól, ha itt valóban Nesztór *métiszének* egészen finom megnyilvánulását érzékeljük: ő annak idején csalás áldozata lett, és vesztett. Most is volt valami csalásgyanús eset, csak hogy a csalás áldozata (Menelaosz) óvott, s így elnyerte a versenyzésével kiérdemelt díjat. Bezzeg ő annak idején nem állt le veszekedni, eredményt megóvni a nyilvánvaló szabálytalanság miatt!

Hogy ez a tanmeseszerű üzenet kinek szól inkább, a díját követelő Menelaosznak vagy a dolgokat idáig fajulni engedő Akhilleusznak, csak találgathatjuk, hiszen Akhilleusz egyetlen szóval sem fog reagálni Nesztór beszédére. Egy azonban bizonyosnak tűnik: Nesztór saját egykori vereségének felidézésével, a csalásra való hősiességével itt és most megvédi Antilokhosz szabálytalan versenyzését, mintegy azt a tanulságot sugallva, hogy bizony a kocsiversenyek során a *fair play*-vel összeegyeztethetetlen eszközök alkalmazásával is számolni kell, de igazi hős ezt fel sem veszi, nem emel szót ellene.

Akhilleusz egyetlen szó nélkül veszi tudomásul Nesztór beszédét. Ebben követi mindazok példáját, akik a korábbiakban Nesztór hallgatóságát képezték hasonló típusú beszédei alkalmával: a görög vezéreket, Antilokhoszét és Patrokloszét.¹¹³

Miért? Miért hallgatja mindenki türelmesen, udvarias figyelemmel Nesztórt, miközben pedig az általa elmondottak haszna, értelme, sőt időnként valóságtartalma is számtalan – jogos! – megjegyzésre kellene hogy ingerelje hallgatóságát. A *tanácsadó beszédek* esetében talán az lehet a hallgatás magyarázata, hogy annyira logikusan hangzó, kitűnő ötleteknek tűnnek első hallásra az elmondottak – falat kell építeni!, helyettesíteni kell Akhilleuszt a harcmezőn!, az ész segítségével kell diadalmaskodni a kocsiversenyen! –, hogy mindenki azonnal, szó nélkül siet azokat végrehajtani. Múltidéző beszédei esetében más a helyzet.¹¹⁴ Csak a kocsiversenyt lezáró beszédnél maradván megállapítható, hogy a történet olyan távoli múltba vezet, amelyet egyetlen hallgatója sem ismerhetett. Ugyanakkor a felidézett események – amelyeknek főhőse természetesen Nesztór – annyira átlátszóan valószerűtlenek, hogy azokat akár csak egyetlen szóval is leleplezni egy hőshöz vagy szerető fiúgyermekhez teljességgel méltatlan, kifejezetten modortalan cselekedet lenne. „*Én bezzeg minden versenyszámot megnyertem, ahol csak elindultam!*” – mondja, s erre senkinek nincs egyetlen szava?! Ne feledjük, Nesztór Akhilleuszhoz intézi szavait, ahhoz az Akhilleuszhoz, aki egymagában többre képes, mint az egész görög sereg együtt. Akhilleusz mégsem szól, s ennek az eposzban felépített jelleméből kibontható oka van.

Ők ketten, Nesztór és Akhilleusz az egyedüliek, akik nem indultak és nem is fognak indulni egyetlen versenyszámban sem. Indokaik, ürügyeik eltérők, de mégiscsak egy táborba tartoznak minden résztvevővel szemben. Erre a közösségre játszik rá igen finom érzékkel Nesztór, amikor a „*hiába, ez az elpuhult mai ifjúság...*” végső tanulságú monológját elmondja. Ezzel az üzenettel azután már mondhat olyan nagyokat, amilyeneket csak akar, elősorolhat soha nem létezett ellenfeleket, *unfair* szörnyeket is akár, Akhilleusznak a szeme sem fog rebbenni. Nesztór számíthat Akhilleusz cinkos hallgatására, hiszen ő maga is méltatlannak tartotta a görög vezéreket, kor- és harcostársait arra, hogy bármelyik versenyszámban kiálljon ellenük.

Akhilleusznak a kultikus cselekedethez, Patroklosz temetési játékaihoz szüksége van a görög vezérekre, nélkülük nem lehetne méltóképpen elbúcsúzni szeretett Patroklo-

száttól. De ez nem jelenti azt, hogy Akhilleusz véleménye megváltozott volna velük kapcsolatban. Ő továbbra is őrzi az eposz elején vállalt különállását, s ebben Nesztór múltat dicsőítő, tehát a jelen értékvesztésére rávilágító beszéde csak megerősíti. A kocsi-verseny eposzbeli helyének meghatározásához elengedhetetlen Nesztór szerepének megértése is: ő az, aki jelenlétével, értelmetlen és haszontalan tanácsaival, majd saját múltját felmagasztaló záróbeszédével megóvja a jelenetet attól, hogy túlságosan komolyan próbálja venni bárki is.

Jegyzetek

1. ÍLIÁSZ, 20., 381. skk., 21., 20–21. sor.
2. ÍLIÁSZ, 22., 99–360. sor.
3. ÍLIÁSZ, 16., 1–167. sor.
4. ÍLIÁSZ, 1., 149–157. sor.
5. ÍLIÁSZ, 16., 816–857. sor.
6. Spinoza: ETHICA, 5., 83.
7. M. Détienne–J.-P. Vernant: LES RUSES DE L'INTELLIGENCE. LA MÉTIS DES GRECS. Paris, 1974. 55–58.
8. ÍLIÁSZ, 23., 108–225. sor.
9. ÍLIÁSZ, 23., 249–257. sor; S. Marinatos: KLEIDUNG-, HAAR-, UND BARTTRACHT. Archeologica Homerica (Göttingen), 1967. 19. skk.
10. ÍLIÁSZ, 23., 257–270. sor: a lista érdekessége, hogy kizárólag a kocsi-verseny öt leendő résztvevőjére vonatkozó díjak említetnek.
11. Akhilleusznak már semmi baja sincs Agamemnónnal, mint ez a verseny során is látható lesz; 23., 272–285. sor.
12. ÍLIÁSZ, 23., 275–282. sor.
13. J. Bremmer: HEROES, RITUALS AND THE TROJAN WAR. SSR 2. (1978). 5–38.
14. Az „érv” ürügyjellegét mi sem mutatja jobban, mint hogy másnak is van isteni eredetű lova a versenyzők közül: Aineiasz isteni eredetű lovaival indul majd Diomédész (23., 290–292. sor).
15. A Hektór elleni bosszúvágyát, haragját nem szüntette meg ellensége megölése; a harag és bosszúvágy *befejezésére* az anyja által közvetített zeuszi parancs lesz csak képes rábírní (24., 128–137. sor).
16. ÍLIÁSZ, 20–22. ének.
17. L. Malten: LEICHENSPIEL UND TOTENKULT. Mitteilungen des deutschen archaologischen Instituts (römische Abteilung), 38–39. (1932–1934). 300–340., K. Meuli: DER URSPRUNG DER OLYMPISCHEN SPIELE. Die Antike 17. (1941). 189–208.
18. A *metasztóikhoi* kifejezést *egymás mellett* vagy *egy sorban* jelentésben kell-e értelmezni: R. Dunkle: NESTOR, ODYSSEUS AND THE MÉTIS-BIÉ ANTITHESIS. THE FUNERAL GAMES, ILIAD 23. CW 81. (1987). 4.
19. Pl. a 3. ének Menelaosz–Párizs-összecsapása vagy az 5. ének Diomédész–Aineiasz-, Diomédész–Arész-párviadala vagy a 22. ének Akhilleusz–Hektór-összecsapása.
20. ÍLIÁSZ, 23., 708–739. sor.
21. ÍLIÁSZ, 23., 811–825. sor.
22. ÍLIÁSZ, 23., 826–849. sor.
23. ÍLIÁSZ, 23., 735–739., 822–823. sor.
24. ÍLIÁSZ, 23., 844–847. sor.
25. ÍLIÁSZ, 17., 280. sor.
26. Szophoklész: AIASZ, 127–133., 766–775. sor.
27. Szophoklész: AIASZ, 457–459., 589–590. sor; S. Saïd: LA FAUTE TRAGIQUE. Paris, 1978. 378–379., 402–405.
28. ÍLIÁSZ, 23., 884–897. sor.
29. „...dünamei te kai hémaszim”, ÍLIÁSZ, 23., 891. sor.
30. ÍLIÁSZ, 1., 181–187. sor.
31. ÍLIÁSZ, 1., 131. skk.
32. ÍLIÁSZ, 9. ének.
33. „...oud' apithészen...” (895. sor), ami azért több egyszerű hallgatásnál: „*nagyon is hagyta magát meggyőzni*”, talán megértette a célzást, s így némasága nem más, mint végső bocsánatkérés az Akhilleusz ellen elkövetettekért.
34. ÍLIÁSZ, 23., 896–897. sor.
35. „...hosz hipposzűnei ehekaszo”, 289. sor; ő egyébiránt sehol sem tűnik fel a harcmezőn az ÍLIÁSZ-ban, kizárólag a 2. ének hőskatalógusában szerepel (2., 714., 764. sor).
36. 5., 319–330. sor. Trószra vonatkozó kitételhez 1.: ÍLIÁSZ, 5., 260–273. sor; ez pedig nem

kevesebbet jelent, mint hogy ő is isteni eredetű lovakkal versenyez, vagyis Akhilleusz legfőbb érve a versenytől való távolmaradásra legalábbis megkérdőjeleződik.

37. Agamemnón Aitha nevű lovával s saját Podargoszával (293–300. sor). Aitha történetének tanulsága, hogy Agamemnón – egykor... – volt annyira okos, hogy előnyben részesített egy jó lovat egy rossz harcos ellenében, amiként erre már az ehhez a passzushoz írott szkholion is felhívta a figyelmet.

38. ÍLIÁSZ, 23., 302–303. sor.

39. „...*noeonti kai autói*”, ÍLIÁSZ, 23., 305. sor.

40. H. Roisman: NESTOR'S ADVICE AND ANTILOCHUS' TACTICS. *Phoenix* 42. (1988). 114–120., R. Dunkle: NESTOR, ODYSSEUS AND THE MÉTIS-BÉ ANTITHESIS. THE FUNERAL GAMES, ILIAD 23. *CW* 81. (1987). 1–17.

41. ÍLIÁSZ, 23., 306–308. sor, „*hipposzúinasz edidaxan*” – tehát ugyanaz a szakkifejezés, mint Eumélosz esetében, csak hogy míg Eumélosznál nincs megjelölve, kitől tanulta a lovakkal való bánást, addig Antilokhosz ezek szerint igencsak tiszteletet parancsoló mesterekre tekinthet vissza.

42. Sőt az egész mitológiában nincs még egy hős, akinek egyszerre két ilyen tanítómestere lett volna a lovakkal kapcsolatban...

43. ÍLIÁSZ, 18., 1–22. sor.

44. ÍLIÁSZ, 18., 32–34. sor.

45. ÍLIÁSZ, 23., 543–554. sor.

46. ÍLIÁSZ, 23., 558–562. sor; Antilokhosz még egyszer nyeri el Akhilleusz elismerését a versenyjátékok során: a futásban az utolsó helyen végez, de szellemes, okos megjegyzést tesz Akhilleuszra és Odüsszeuszra, s ezért Akhilleusz „*megduplázza díját*” (23., 787–797. sor), M. M. Willcock: THE FUNERAL GAMES OF PATROCLUS. *BICS* 20. (1973). 2. skk.

47. ÍLIÁSZ, 23., 543–552. sor.

48. ÍLIÁSZ, 23., 553. sor; P. Chantraine–H. Goube: HOMÈRE ILLADE CHANT XXIII. Paris, 1964. 14–15.

49. ÍLIÁSZ, 1., 29. sor.

50. ÍLIÁSZ, 23., 540–542. sor.

51. ÍLIÁSZ, 23., 557–565. sor.

52. ÍLIÁSZ, 23., 587–597. sor.

53. M. M. Willcock: THE FUNERAL GAMES OF PATROCLUS. *BICS* 20. (1973). 3–5.

54. ODÜSSZEIA, 11., 467–468., 24., 15–16., 24., 78–79. sor.

55. ÍLIÁSZ, 5., 561–589., 15., 568–592., 17., 653. skk., 18., 1–21., 23., 301. skk. sor.

56. ÍLIÁSZ, 17., 651–655. sor.

57. M. Gagarin: ANTILOCHUS' STRATEGY: THE CHARIOT RACE IN ILIAD 23. *CP* 78. (1983). 35–39.: helytelenül gondolja, hogy a fordulónál történt az előzés. R. Dunkle: SOME NOTES ON THE FUNERAL GAMES: ILIAD 23. *Prometheus* 7. (1981). 15–16., R. Howland: NESTOR AND THE CHARIOT-RACE (ILIAD XXIII, 638–42.). *PCPS* 181. (1950–51). 30.

58. A verseny figyelésére Akhilleusz által kiküldött Phoix nyilvánvalóan a fordulókat ellenőrizhette csak, Antilokhosz akciójáról így mit sem tudhat.

59. Mindezt nagyon világosan mondja el beszédében Menelaosz: ÍLIÁSZ, 23., 575–578. sor.

60. ÍLIÁSZ, 23., 571. sor.

61. „...*mé men hekón to emon dolói harma pedészai*.” (585. sor.)

62. ÍLIÁSZ, 23., 587–595. sor.

63. Menelaosz ellágyulásáról: J. Latacz: ZUM WORTFELD „FREUDE” IN DER SPRACHE HOMERS. Heidelberg, 1966. 223., 226.

64. Szó szerint: „*szenvedtél és sokat túrtél*” („*epathesz kai poll'emogészasz*”, 607. sor), G. J. de Vries: MENELAUS ANGER AND ANTILOCHUS' APOLOGY. *Mnemosyne* 34. (1981). 138–139.

65. Lásd az 5. énekbeli fellépését.

66. R. Nicolai: LA MÉTIS DI ANTILOCO. *RFIC* 115. (1987). 107–113.

67. ÍLIÁSZ, 23., 618–623. sor.

68. „*Amphihetosz hialé*”, 616. sor. Hogy ez a híres „Nesztór ivópohara”-e, vitatott: G. Lambin: LES COUPES DE NESTOR. *Kentron* 8. (1992). 137–150.

69. ÍLIÁSZ, 23., 626–650. sor.

70. ÍLIÁSZ, 23., 306–348. sor.

71. Amint ezt Akhilleusz ki is emeli: 23., 621–623. sor, M. M. Willcock: THE ILIAD OF HOMER. Hampshire & London, 1984. *ad loc.*

72. R. Dunkle, i. m. 2–3.; H. Erbse: NESTOR UND ANTILOCHOS BEI HOMER UND ARKTIKOS. *Hermes* 121. (1993). 385–403.

73. ÍLIÁSZ, 7., 327–343. sor, M. Davies: NESTOR'S ADVICE IN ILIAD 7. *Eranos* 84. (1986). 69–75.

74. ÍLIÁSZ, 9., 96–113. sor.

75. ÍLIÁSZ, 11., 786–803. sor, R. Cantieni: DIE NESTORERZÄHLUNG IM XI. GESANG DER ILIAS. Diss. Zürich, 1942.

76. A. Fingerle: TYPISK DER HOMERISCHEN REDEN.

- Diss. München, 1929, K. Dickson: KALKHAS AND NESTOR: TWO NARRATIVE STRATEGIES IN ILLIAD I. *Arethusa* 25. (1992). 327–358., H. Erbse, i. m. 397–401.
77. ÍLIÁSZ, 9., 349–352. sor.
78. M. L. West: THE ACHAEAN WALL. *CR* 19. (1969). 255–268.
79. ÍLIÁSZ, 9., 165. skk.
80. ÍLIÁSZ, 11., 804–805. sor.
81. Nesztór egyik leglelkesebb védelmezője: R. Cantieni, i. m. 67–89.
82. ÍLIÁSZ, 23., 306. sor; ugyanez az ifjúkor lesz Menelaosz számára a fő érv, amiért elnézheti neki a verseny közben tanúsított magatartását (23., 602–611 sor).
83. „*oisztha gar eu peri termath' elisszemen...*” 308. sor.
84. ÍLIÁSZ, 23., 313–314. sor, R. Dunkle: NESTOR, ODYSSEUS AND THE MÉTIS-BIÉ ANTITHESIS. THE FUNERAL GAMES, ILLIAD 23. *CW* 81. (1987). 1–17.
85. ÍLIÁSZ, 23., 315., 316–317. sor.
86. ÍLIÁSZ, 23., 318. sor.
87. ÍLIÁSZ, 23., 319–321. sor.
88. ÍLIÁSZ, 23., 322–325. sor.
89. ÍLIÁSZ, 23., 326–333. sor.
90. ÍLIÁSZ, 23., 334–340. sor.
91. ÍLIÁSZ, 23., 340–343. sor.
92. ÍLIÁSZ, 23., 343. sor: „...*alla, philosoz, phrone-ón pephülagmenosz einai.*”
93. ÍLIÁSZ, 23., 344–348. sor.
94. Ez a hallgatás az egyik filológiai érve azoknak, akik az egész beszédet betoldásnak tartják, R. Dunkle, i. m. (1987). 1–2.
95. ÍLIÁSZ, 23., 587–595. sor.
96. ÍLIÁSZ, 23., 434–438. sor.
97. ÍLIÁSZ, 23., 626–650. sor.
98. ÍLIÁSZ, 23., 270. sor.
99. M. M. Willcock, i. m. *ad loc.*
100. ÍLIÁSZ, 23., 618. sor.
101. Akhilleusz esetleges neheztelésének, Nesztór iránti talán nem teljesen szeretetteljes érzelmeinek okairól: A. W. H. Adkins: VALUES, GOALS UND EMOTIONS IN THE „ILLIAD”. *CPh* 77. (1982). 298–300.
102. ÍLIÁSZ, 23., 621–623. sor.
103. ÍLIÁSZ, 23., 624. sor.
104. ÍLIÁSZ, 7., 124–160. sor, M. Davies: NESTOR'S ADVICE IN ILLIAD 7. *Eranos* 84. (1986). 69–75.
105. ÍLIÁSZ, 11., 670–671. sor, R. Cantieni: DIE NESTORERZÄHLUNG IM XI. GESANG DER ILIAS. Diss. Zürich, 1942, V. Pedrick: THE PARADIGMATIC NATURE OF NESTOR'S SPEECH IN ILLIAD 11. *TAPhA* 113. (1983). 55–68.
106. ÍLIÁSZ, 2., 622. sor: a Trója alatt jelen lévő epeiosziak egyik vezérének, Diórésznek apja.
107. ÍLIÁSZ, 23., 634. sor.
108. ÍLIÁSZ, 23., 635. sor.
109. ÍLIÁSZ, 2., 705., 13., 693., 698. sor; P. Chantraine–H. Goube, i. m. *ad loc.*
110. ÍLIÁSZ, 23., 637. sor; Phüleusz esetleges azonosításáról: M. M. Willcock, i. m. *ad loc.*
111. ÍLIÁSZ, 2., 620–621. sor; ők maguk ugyan nem szerepelnek az eposzban, de fiaik az epeiosziak vezetői.
112. ÍLIÁSZ, 23., 638–642. sor; valószínűleg ikrekről, netán sziámi ikrekről (M. M. Willcock, i. m. *ad loc.*) lehetett szó, akik együtt, ketten álltak a szekéren, az egyik hajtotta a lovakat, míg a másik a gyeplyót tartotta. A szöveg olyannyira nehezen értelmezhető, hogy sokan betoldásnak tartják, vagy jelentős szövegromlást feltételeznek. O. Andersen: THE MAKING OF THE PAST IN THE ILLIAD. *HSPH* 93. (1990). 25–45.
113. H. Roisman: NESTOR'S ADVICE AND ANTILOCHUS' TACTICS. *Phoenix* 42. (1988). 114–120.
114. F. Bölte: EIN PYLISCHES EPOS. *RhM* 83. (1934). 319–347.